

O „zabudnutí“ na Marxa

Peter Dinuš

Ústav politických vied SAV, SR

DINUŠ, P.: On „Forgetting“ Marx

Philosophica Critica, vol. 6, 2020, no. 2, ISSN 1339-8970, pp. 79-90.

The presented paper is a polemical contribution on the topic of ‚forgetting‘ Marx, which Slovak philosopher František Novosád discusses in his work of the same title (*Zabudnúť na Marxa*). Yet, can we bid farewell to Marx? Contrary to the positive answer to this question by the author of the book *Forgetting Marx*, the paper claims that, rather than forgetting, there is every reason to revise Marx. Marx keeps returning to the intellectual arena because we are still faced with the same problems that he attempted to solve. Today’s world, which is capitalist in nature, cannot be understood without Marx’s work. So far, there has not been a more comprehensive or exact scientific methodology for analysing and understanding the contemporary world than historical materialism. To ‚forget‘ Marx would thus be inappropriate, misleading and calculated.

Keywords: Marx – Marxism – The Capital – Capitalism – Dialectic – History – Society

František Novosád vo svojej najnovšej práci s názvom *Zabudnúť na Marxa* chce, ako sa sám vyjadruje, dať zbohom Marxovi, zabudnúť na neho. Na otázku, či je to vôbec možné, má autor jednoznačnú odpoveď: „áno, dá sa to. Na Marxa naozaj možno zabudnúť“ (Novosád 2018, 9). Samotný obsah jeho práce však tejto odpovedi nezodpovedá. Namiesto „zabúdania“ Marxa ho F. Novosád pripomína, aktualizuje, znovu interpretuje jeho základné teoretické východiská a závery. Záujem o Marxove problémy a riešenia sa podľa neho vo viac menej pravidelných intervaloch vracajú; mení sa síce jeho intenzita, ale stále zostáva v hlavných zónach súčasného intelektuálneho priestoru (Novosád 2018, 24-25). Na otázku prečo je tomu tak, prof. Novosád dáva takúto odpoveď: Marx sa vracia, pretože sa vracajú Marxove problémy (Novosád 2018, 24). Akoby autorovi nedal Marx spať, musí sa k nemu vracieť ako „páchateľ na miesto činu“. F. Novosád je nútený priznať, že Marxove otázky a jeho odpovede akoby boli neodbytné,

vždy znovu sa vracajú na intelektuálnu scénu. A uvádza konkrétne dôvody, prečo Marxove koncepcie opäť lákajú. Zároveň však paradoxne tvrdí, že dnešnému svetu možno rovnako dobre porozumieť aj bez odkazov na Marxove diela. „Faktom je, že dnes máme dostatok teoretických nástrojov, aby sme mohli analyzovať súčasné spoločnosti bez priameho odkazu na dielo Marxa“ (Novosád 2018, 10). V celej jeho práci o zabudnutí na Marxa však nenájdeme dôkaz pre takýto záver, žiadny návod, ako by sme súčasnému svetu mohli porozumieť bez Marxa, žiadne nemarxistické „teoretické nástroje“. Môžeme sa len domnievať, že toto porozumenie, tieto „teoretické nástroje“ spočívajú u autora v prácach F. Nietzscheho alebo M. Webera, dielo ktorého si len ťažko môžeme predstaviť bez Marxovho vplyvu. Konštatovanie o možnosti porozumenia súčasnému svetu bez Marxa nebráni autorovi tvrdiť, že marxizmus je stále ešte „jedinou ucelenou koncepciou, ktorá osvetľuje dejinný vývoj v planetárnych rozmeroch. Alternatívna teória súčasnosti, ktorá by vysvetľovala dynamiku súčasných foriem života či súčasné formy pohybu kapitálu, stále ešte chýba. A mnoho z tých teórií, ktoré sa ponúkajú ako alternatívy ku marxizmu, sa tiež opiera o výpožičky z marxizmu“ (Novosád 2018, 14). Uvádza, že spôsob, ako dnes vidíme kapitalizmus, ako vidíme úlohu vlastníckych vzťahov, ako chápeme úlohu ideológií – to všetko je silne, priamo alebo nepriamo, ovplyvnené marxizmom. „Môžeme povedať, že vidíme sami seba v zrkadle Marxovej teórie“ (Novosád 2018, 184). Dá sa teda porozumieť súčasnému svetu, ktorý je svetom kapitalistickým, bez Marxa?

F. Novosád oceňuje Marxa predovšetkým z hľadiska, že dokázal presne analyzovať úlohu kapitálu ako určujúcej sily v modernej spoločnosti. Opakovane tvrdí, že to, čo udržuje marxizmus pri živote, nie je ani tak jeho teória dejín, učenie o základni a nadstavbe, jeho metóda, antropológia, emancipačný náboj marxizmu, ale Marxova analýza úlohy kapitálu v modernej spoločnosti. Konštatuje, že kapitál je dnes, viac ako kedykoľvek predtým, dominantnou silou dejinného pokroku a to je aj základný dôvod, prečo Marx znovu a znovu vychádza na intelektuálnu scénu (Novosád 2018, 53). Ako však potom môžeme zabudnúť na Marxa? Ako môže potom autor tvrdiť, že bez odkazov na Marxovo dielo, sa dá dnešnému svetu rovnako dobre rozumieť aj bez marxizmu? Ako môžeme zabudnúť na Marxa, keď F. Novosád priznáva, že rozlíšenie medzi základňou a nadstavbou umožnilo pochopiť logiku vývinu, zákonitosti utvárania sa spoločenského života? Mohol Marx k týmto prevratným, „kopernikovským“ záverom prísť len na základe osobného presvedčenia? F. Novosád totiž Marxove teoretické závery podáva najčastejšie v podobe „Marx je presvedčený“ alebo „vychádza z presvedčenia“.

Napriek oceneniu, ktoré preukazuje Marxovi za jeho analýzu „určujúcej sily v modernej spoločnosti“, ho chce vidieť zastrčeného v 19. storočí, len ako jedného z viacerých významných európskych filozofov. Doslova uvádza, že Marx je len jedným z mnohých mysliteľov, ktorí sa pokúsili rozumieť svetu, a motívy, s ktorými pracuje, sa objavovali a objavujú aj v dielach iných autorov (Novosád 2018, 9). Tvrdí, že Marx rozvíja motív charakteristický pre nové spôsoby filozofickej reflexie, ktoré sa presadzujú v polovici 19. storočia. Má ich spájať aj pozornosť k „obyčajnosti“, ktorá dotedy nebola predmetom filozofickej analýzy. Konštatovanie, že Marx patrí k tým, ktorí podali jednu z najpresvedčivejších charakteristík spoločnosti ako sa utvárala v západnej Európe od konca 15. storočia, nie je len výrazným zúžením Marxovho prínosu. Marxovi nešlo len o podanie charakteristík spoločnosti, ale o jej vedecké uchopenie. Autori pred ním vysvetľovali spoločnosť tak, že v nej videli predovšetkým chaotickú spleť faktov a udalostí, ktorých skutočná štruktúra im unikala. Až Marx odhalil zložitý systém prvkov, z ktorých sa skladá spoločnosť, a ako prvý v dejinách spoločenského myslenia podrobil spoločenské súvislosti a vzťahy vedeckej analýze. No nielen to. Vyčlenil aj systémotvorné štruktúrne väzby, ktoré zaručujú celosť celého spoločenského systému a umožňujú jeho fungovanie (Rakitov 1988, 151).

Marx dokazuje, že do procesov rozšírenej reprodukcie kapitálu sú vťahované všetky prírodou dané a dejinami vytvorené zložky spoločenského života. F. Novosád však tvrdí, že je „celkom možné, že Marx precenil schopnosti kapitálu ‚stráviť‘, podriaďiť si, absorbovať prírodné a historicky dané momenty spoločenského života“ (Novosád 2018, 13-14). Uvádza, že proces komodifikácie vždy naráža na isté hranice (etnicita, národnosť, kultúra, tradície a vôbec formy duchovnej produkcie). Pritom ale píše, že dejiny etník, národov, stavov možno pochopiť len na pozadí koncepcie ekonomických spoločenských formácií (Novosád 2018, 195). F. Novosád má nepochybne pravdu, že proces komodifikácie naráža v kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácii na určité hranice. Neprebíha však tento proces v posledných desaťročiach stále s väčšou a väčšou silou v rámci tzv. globalizácie naprieč národnosťami, kultúrami a tradíciami? Nepodmaňuje si stále viac a viac všetky zložky života spoločnosti búraním uvedených hraníc podľa záverov vyslovených Marxom a Engelsom už roku 1847 v *Manifeste komunistickej strany*?

Marx mal podľa prof. Novosáda preceniť nielen schopnosti kapitálu ale aj silu triedneho konfliktu, jeho schopnosť podriaďiť si všetky ostatné konflikty v spoločnosti. Argumentuje tým, že aj iné konflikty majú takú absorpčnú kapacitu ako triedne konflikty, ktoré majú tendenciu vťahovať do seba, podriaďovať si ostatné konflikty. Ako dôkaz pre takéto tvrdenie

uvádza, že náboženský konflikt je často schopný vziať do seba triedne konflikty, práve tak aj národné konflikty dokázali často vziať do seba náboženské alebo ekonomické konflikty (Novosád 2018, 165). To však neznamená, že náboženské alebo nacionálne konflikty nevyplývajú z hlbšieho, základného konfliktu, že nie sú sekundárnym výrazom triedneho boja. Vládnuca trieda v triedne antagonistických spoločnostiach využíva pre vedenie svojho triedneho boja rôzne ideológie. A buržoázia z dôvodu upevnenia svojich triednych pozícií využívala a dodnes využíva tak náboženstvo ako aj nacionalizmus, aby rozdeľovala a demoralizovala svojho protivníka. F. Novosád nakoniec sám konštatuje, že výsledkom takýchto konfliktov bolo ideologické „zakrytie“ základného konfliktu, na ktorom stojí moderná spoločnosť. A týmto „základným konfliktom“, ktorý je zakrytý nacionalizmom alebo náboženstvom, je triedny boj.

Podobne ako väčšina buržoáznych autorov, aj F. Novosád má tendenciu vytvárať zdieľanú predstavu, že triedny boj viedla/vedie len jedna z dvoch hlavných tried kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie – proletariát. Ak tvrdí, že na jednej strane, rozvoj deľby práce a jej intelektualizácia oslabila homogenitu triedneho vedomia a na druhej strane národnostné, regionálne a náboženské konflikty si zachovali svoju autonómiu a prekryli, niekde dokonca marginalizovali, sociálne konflikty, tak sa tieto vyjadrenia vzťahujú len k otázke triedneho boja proletariátu, nie buržoázie. Píše, že sociálne konflikty tak stratili určitosť, došlo k ich amorfizácii, zároveň rastie alternatívnosť životných stratégií jednotlivcov. Dôsledkom týchto tendencií bola fragmentácia politického marxizmu a fúzia jeho jednotlivých fragmentov (Novosád 2018, 173). F. Novosád si však nekladie otázku, prečo došlo k takémuto stavu. Čím je táto skutočnosť, ak nie následok vedenia triedneho boja buržoázie? Čo iného prejavom by mohlo byť to, čo Novosád opisuje ako úlohu médií v súčasných podobách reprodukcie spoločenských vzťahov, než triedny boj buržoázie? „Spôsob, ako jednotlivci a skupiny vidia sami seba, svoje záujmy, je do značnej miery dnes produkovaný médiami“ (Novosád 2018, 167). Komu patria tieto médiá? Buržoázii. Čomu slúžia tieto médiá? Vedeniu triedneho boja buržoázie. Novosád sám konštatuje, že buržoázia dosiahla víťazstvo tým, že svojho protivníka dokázala neutralizovať, rozdeliť, integrovať do systému, a to tak, že ho premenila na konzumentov a časť, prostredníctvom mediálnej manipulácie, zasa zbavila schopnosti združovať sa (Novosád 2018, 174). A ďalej píše, že kapitalizmus sa do istej miery naučil integrovať väčšinu svojich protivníkov, dokázal ich prinútiť, aby svoje požiadavky formulovali v rámci systému. F. Novosád dokonca popisuje genézu a premeny vedenia triedneho boja buržoázie, ale nikde vo svojom zabudnutí na Marxa ho takto neoznačuje.

Buržoázia si má podľa neho ku koncu 19. storočia začínať uvedomovať deštruktívny potenciál konfliktov a začína (aj pod tlakom samotného socialistického hnutia) hľadať prostriedky ich zmiernenia (Novosád 2018, 163). Prichádza politika sociálneho zákonodarstva a redistribúcie, ktorú začal reprezentovať predovšetkým O. von Bismarck. Do pásma relatívneho dostatku sa dostali vrstvy, ktoré dovtedy museli takmer všetku svoju energiu venovať boju o prežitie. Keď F. Novosád píše, že vládnuca kapitalistická trieda nikdy nie je monolitným útvarom, vždy pozostáva z niekoľkých kapitálových zoskupení, konštatuje, že záujmy týchto zoskupení sa nikdy plne nezhodujú, že o tom, čo je spoločným záujmom a ako ho formulovať a realizovať sa neustále vedú spory (Novosád 2018, 126). Zabudol však dodať, že všetky skupiny buržoázie sa zhodujú v boji proti námezdné pracujúcej triede. Sám uvádza, že revolúcie nútia buržoáziu vystupovať jednotne a štát sa stáva nástrojom zjednotenej buržoázie. Ak je tento štát pre M. Webera organizáciou s monopolom na výkon fyzického násilia na určitom území, tak Marx by takúto tézu považoval za jednostrannú. Štát je nástrojom vládnucej triedy nielen v oblasti fyzického násilia.

F. Novosád patrí k tým autorom, ktorí oceňujú analýzu kapitalizmu, ktorú vypracoval Marx, ale odmietajú „politické, utopické a vizionárske elementy“ jeho prác. To znamená, že kategoricky odmieta závery o možnosti prekonania kapitalizmu. V zhode s M. Weberom je zrejme pre F. Novosáda kapitalizmus „železnou klietkou“, z ktorej sa ľudstvo nedokáže vymaniť. Uvádza, že v súčasnosti sa nachádzame v paradoxnej situácii: na jednej strane, je potreba zásadnej zmeny fungovania spoločnosti a na druhej strane vedomie jej nemožnosti. Marx v zmysle Novosádovho výkladu urobil chybu, keď prešiel od teórie kapitalizmu ako teórie ekonomického systému k pochopeniu kapitalizmu ako historickej formácie – tam údajne možno najľahšie identifikovať „intelektuálne nedostatky“ marxizmu (Novosád 2018, 164). Súhrnne ich charakterizuje ako nedostatok zmyslu pre proporcie. Tento zmysel Novosád považuje za jednu zo základných intelektuálnych cností. A Marx svojim učením o možnosti prekonania kapitalizmu mal tú drzosť, že túto cnosť pošliapal a pošpinil. Marxológovia majú totiž tendenciu rozkladať Marxovu teoretickú koncepciu na tri základné zložky – deskriptívno-analytickú, kritickú a vizionársku. Poukazujú pritom na napätia alebo priamo nezlučiteľnosť vedeckej a „prorockej“ zložky jeho diela. Marx ekonóm a sociológ má byť vynikajúcim analytikom, ale Marx učiteľ a prorok mizerným autorom. Inými slovami, Marxova interpretácia genézy a fungovania kapitalizmu je akceptovateľná, ale jeho perspektíva prekonania kapitalizmu nie. V podstate to nie je nič iné ako dualistické rozlišovanie medzi „dobrým“ a „zlým“ Marxom, resp. medzi „živým“ a „mŕtvym“ v Marxovom diele. F. Novosád rozkladá marxistickú

teóriu na rôzne zložky a faktory, hovorí o „apokalyptickom“ charaktere marxizmu, jeho „skryto teleologickej interpretácii dejín“, o variantnosti a údajnej nekompatibilite Marxových základných myšlienkových motívov, konštatuje fragmentárnosť Marxovho diela, hovorí o intelektuálnych nedostatkoch marxizmu, vnútorných napätiach, problémoch, ťažkostiach a komplikáciách Marxovho myslenia, zlomoch v jeho myšlienkovom vývoji a podobne. Tomuto prístupu k analýze Marxovho diela zodpovedá aj autorova pozornosť voči domnelým zhodám a konvergenciám myslenia K. Marxa a F. Nietzscheho.¹

F. Novosád oceňuje náboženstvo keď píše, že „kríza hodnotového vedomia“ je dôsledkom straty dejinnej účinnosti kresťanských normatívnych sústav (Novosád 2018, 104). Zrejme preto má tendenciu vykladať niektoré Marxove závery ako dôsledok sekularizácie kresťanského náboženstva s jeho eschatológiou. Uvádza, že Marx je súčasťou línie nemeckej filozofie od Kanta až po Heideggera, ktorá bola do značnej miery analýzou „projektu kresťanstvo“. Vraj podobne ako všetci kritici doby, sa Marx pri opise blížiacej sa „apokalypsy“ opiera o kresťanskú metaforu „posledného súdu“. Takéto tvrdenie však F. Novosád nijako nedokazuje. Nemôžeme vedieť, čo myslí pod pojmom „apokalypsa“. Marx vo svojom diele dokazoval nevyhnutnosť vyvlastnenia buržoázie, koniec jej súkromného vlastníctva a tým aj moci. To však nie je z hľadiska spoločenského pokroku žiadna apokalypsa. Apokalypsou je len pre menšinu súkromných vlastníkov kapitálu a jej ideológov, nie pre majoritu spoločnosti. A nakoniec, ako sa môže dialektik Marx opierať o metaforu „posledného súdu“? Materialistická dialektika nie je zlučiteľná s eschatológiou. Keď F. Novosád rozoberá údajnú Marxovu apokalyptickosť konštatuje, že „...prívlastky, ktoré si v ranných spisoch rezervoval pre charakteristiku slobodnej, neodcudzenej práce, stále častejšie začína používať pri analýze práce v podmienkach kapitalizmu“ (Novosád 2018, 56). Takéto tvrdenie by znamenalo popretie existencie námezdného systému, ktorý produkuje vykorisťovanie a odcudzenie. Povedané inými slovami, kapitalizmus by prestal byť kapitalizmom. Podobný idealistický výklad Marxa sa objavuje aj pri Novosádovom konštatovaní, že termín „vykorisťovanie“ je „... tak nasýtený morálnym obsahom, že jeho používanie „mimo dobro a zlo“ je skoro nemožné“ (Novosád 2018, 103). Preto pripisuje moralizujúcu kritiku kapitalizmu aj Marxovi. Podľa neho Marx k takejto kritike neraz siahal napríklad keď dával termínu „vykorisťovanie“ aj morálne konotácie. A to je pre F. Novosáda dostatočným dôvodom pre

¹ Pre F. Nietzscheho, vyštudovaného protestantského teológa a klasického filológa, sa spor s kresťanstvom stáva postupne osou myslenia, tvrdí F. Novosád. To však nie je prípad K. Marxa. Jeho kritika náboženstva nemá význam Nietzscheho kritiky kresťanstva.

tvrdenie, že v morálnom význame tohto termínu máme u Marxa do činenia s nespravodlivosťou, a to vtedy, keď niekto niekomu niečo ulúpi alebo keď ide o vnútenú neekvivalentnú výmenu. Novosadom načrtnutá „diagnóza“ doby u Marxa môže byť – podobne ako u Nietzscheho – chápaná v kategórii zla (Novosád 2018, 133).

Novosádovo „zabúdanie“ na Marxa obsahuje viaceré protirečenia. Na jednom mieste píše, že Marx zrejme nadhodnotil „silu“ kapitalizmu, na druhom zasa uvádza, že zreteľne podcenil vývojové možnosti kapitalizmu, na jednej strane tvrdí, že Marxova veta o spoločnosti, ktorá si kladie len také úlohy, k riešeniu ktorých má k dispozícii už prostriedky, je optimistická, na druhej strane tvrdí pravý opak. Na jednej strane píše, že Marx stále zostáva v hlavných zónach súčasného intelektuálneho priestoru, na strane druhej, že ak má byť dnes čítanie Marxových textov pre niekoho povinnosťou, tak len pre historikov sociálneho a politického myslenia. Uvádza, že Nietzsche oslavujúci hierarchie a vysmievať sa idey rovnosti a emancipácie, opovrhoval socialistami a socializmom, a zároveň píše, že Marxovi analogické výroky o oslobodení proletariátu môžeme nájsť aj u Nietzscheho. Tvrdí, že v krajinách na periférii a polo-periférii bol marxizmus pochopený predovšetkým ako ideológia zápasu za spravodlivosť, že východoeurópski marxisti pochopili Marxove idey skôr ako plochu, na ktorú premietli svoje nespokojnosti so spoločnosťou, v ktorej žili. Zároveň však potvrdzuje, že rovnako tak robili západní marxisti, keď píše, že „jeho meno (Marxovo – poz. autora) bolo symbolom hlasnej vzbury proti nespravodlivým pomerom, bolo symbolom revolučnej vôle radikálne zmeniť svet. Boli ním nadšení intelektuáli a dokázali v jeho mene mobilizovať široké masy“. A pripomína výrok R. Arona o marxizme ako „ópiu intelektuálov“.

Marx nikdy nebol reálnou inšpiráciou pre politické stratégie? Ak by to bola pravda, nemohlo by dôjsť k sporom medzi politickými stranami II. internacionály, ktoré vyústili v rozdelenie ľavice na sociálnodemokratickú a komunistickú časť. Tieto spory sa týkali taktiky aj stratégie anti-kapitalistického zápasu. Svoj výraz našli v teoretickej i politickej rovine (revizionizmus, oportunistizmus) (Dinušová 2019, 94). Na pozadí týchto konfliktov došlo k vzniku boľševickej strany. O jej najvýznamnejšom predstaviteľovi (Leninovi) F. Novosád tvrdí, že sa opieral predovšetkým o „ruské tradície politického zápasu mimo legálnej štruktúry“, teda nie o Marxa (Novosád 2018, 19). Opakuje tak staré tvrdenia politických a ideových oponentov boľševikov, že Leninovi prívrženci sú skrytí národníci alebo blanquisti, teda skupiny, ktoré nedoceňovali historickú úlohu proletariátu a kládli dôraz na sprisahaneckú organizáciu. Uvádza, že východoeurópske spoločnosti boli spoločnosťami, ktoré trápil viac nedostatok rozvoja

kapitalistického výrobného spôsobu, ako jeho rozvoj. Neuvádza však, že tento záver vyslovil už Lenin. Keď F. Novosád hovorí o „korekcii“ kapitalizmu na ekonomickej rovine tak tvrdí, že mení vzťah priemyselného, obchodného a finančného kapitálu (Novosád 2018, 174). V marxistickej politickej ekonómii vzniká finančný kapitál prepojením priemyselného a bankového kapitálu. To síce neznamená, že naďalej už samostatne neexistujú jednotlivé druhy kapitálu (priemyselný, obchodný, bankový), tieto skupiny však vystupujú ako súčasť kapitálu finančného. F. Novosád píše, že teoretici z východoeurópskeho regiónu mali problém pochopiť „o čo“ vlastne Marxovi išlo, že Marxove idey pochopili skôr ako plochu, na ktorú premietli svoje nespokojnosti so spoločnosťou, nie však ako nástroj analýzy jej fungovania (Novosád 2018, 198). K týmto teoretikom, ktorí mali podľa F. Novosáda problém správne pochopiť Marxove idey, musíme počítať napr. Plechanova, Lenina, Luxemburgovú alebo Lukácsa, ich stúpencom a žiakov. Bez týchto mien by však sotva nejaký „západný“ marxizmus existoval. Východoeurópski marxisti boli podľa prof. Novosáda silní nie v opisoch a vysvetleniach, ale v rovine kritiky a projekcie nového, že práve toto oslabenie poznávacej zložky naplno uvoľnilo v marxizme jeho utopické a vizionárske elementy (Novosád 2018, 175). To znamená, že napr. Lenin, ktorý bol politickým lídrom ruskej Októbrovej revolúcie a prvým predsedom revolučnej vlády, patril k utopickým a vizionárskym elementom východoeurópskeho marxizmu. Takýto záver nás ale nemôže myliť pretože F. Novosád charakterizuje aj samotného Marxa ako „prakticky zmýšľajúceho utopistu“.

Predmetom kritiky F. Novosáda zostáva len východoeurópsky marxizmus, na základe ktorého bola vypracovaná politická taktika a stratégia komunistických strán, ktoré zvrhli a vyvlastnili buržoáziu. Napriek tejto praxi, presnejšie kvôli nej, prof. Novosád uvádza, že neskoršie, keď sa marxizmus stáva vládnu ideológiou, tak dochádza k jeho ďalšej degradácii. Dialektický a historický materializmus, tak ako sa konštituoval v ZSSR, nebol podľa Novosáda ani tak „domyslením“ Marxových ideí, ako skôr ich redukciami a kombináciou s ideami starších variantov materializmu (Novosád 2018, 155). Starší materializmus, ktorý má autor na mysli, bol organicky spätý s utopickým socializmom. Utopia i vizionárstvo sa však podľa prof. Novosáda postupne menili na direktívnosť voči realite, kedy marxisti skutočnosť prestali analyzovať a začali jej rozkazovať. „Dejiny ideologického marxizmu v krajinách ‚reálneho socializmu‘ sú dejinami modifikácií tohto direktívneho vzťahu k realite“ (Novosád 2018, 175). Ako však mohli východoeurópski marxisti prestať analyzovať skutočnosť, keď takouto schopnosťou nemali disponovať? Pre východoeurópsky marxizmus sú podľa F. Novosáda charakteristické kritika, utopickosť,

vizionárstvo, direktívnosť, pre západný marxizmus naopak analýza, opis, vysvetlenie, poznávanie. Tento protiklad vo svojej podstate zodpovedá protikladu „dogmatického“ a „tvorivého“ marxizmu. Socialisti resp. sociálni demokrati ako „demokratické“ krídlo robotníckeho hnutia mali byť po celé desaťročia vernými nasledovníkmi marxizmu v jeho „demokratickom spôsobe čítania“. Sú kritickí, tvoriví, odmietajú dogmatizmus, ortodoxiu a vulgárnosť. Naopak „totalitní“ komunisti, ktorí mali Marxa vulgarizovať a dezinterpretovať, sú nektirickí, dogmatickí, netvoriví, stalinistickí. Toto buržoázne a maloburžoázne delenie potvrdzuje skutočnosť o ktorej písal Lenin: „dobrí“ marxisti sú tí, ktorí vyhovujú vládnucej buržoázii, „zlí“ sú tí, ktorí ju chcú zvrhnúť a vyvlastniť.

F. Novosád v súvislosti s kritikou východoeurópskeho marxizmu hovorí o tzv. makulatúre, ktorá sa mala vo východoeurópskych socialistických krajinách ponúkať pod titulom „historický materializmus“ alebo „vedecký komunizmus“. Makulatúra znamená papierový odpad, spisový materiál určený na zošrotovanie. Ak však boli oficiálne marxistické diela, ktoré boli napísané a publikované do roku 1989 odpadom, musia k tomuto odpadu patriť aj prednovembrové práce prof. Novosáda. To však autor nepriamo odmieta, keď nechce poprieť, že v období socializmu (hovorí len o reálnom socializme v úvodzovkách) vzniklo viacero diel, ktoré si zachovávajú podnetnosť až do súčasnosti (Novosád 2018, 198). Uvádza, že mnohí z marxistov sa stali kritikmi marxizmu, hovorí o prípadoch, keď autor radikálne zmenil svoje názory – „pochopil, že sa mýlil“. Napriek tomu si ich knihy intelektuálnu hodnotu majú zachovávať. Novosád v jednej poznámke svojho zabudnutia na Marxa síce konkrétne menuje diela L. Kolakowského a Z. Baumana, môžeme však predpokladať, že tým myslí aj na seba. Svoje súdy o východoeurópskom marxizme vynáša napriek tomu, že konštatuje, že „Marx sám požadoval, aby filozofické myslenie bolo posudzované vzhľadom na svoj podiel na premene sveta“ (Novosád 2018, 200). A aký podiel na takejto premene mal „autentický“ marxizmus, za aký sa považuje napr. tzv. frankfurtská škola?

J. Derrida v práci *Strážidlá Marxa* hovorí o neutralizujúcej anestézii nového teoretizmu, ktorý vyjadruje potrebu Marxa neutralizovať z dôvodov jeho vedeckého „zobjektívnenia“. Tento francúzsky postmodernista píše:

„Riziko, ktoré prichádza, spočíva v tom, že by sme sa pokúšali rozohrať Marxa proti marxizmu, aby sme neutralizovali alebo aspoň tlmiili politický imperatív upokojujúcou exegézou začleneného diela. Cítíme, že v tomto ohľade prichádza akási móda alebo koketovanie v kultúre a presnejšie na univerzitách. Čoho sa tu možno obávať? Čo spochybňovať na tom, čo sa môže stať aj operáciou splácania? Tento nedávny stereotyp je určený, či už to niekto chce alebo nie,

na hlboké odpolitizovanie *marxistickej referencie*, na jej zlepšenie, poskytnutie jej výzoru tolerancie, aby sa neutralizovala jej politická sila, v prvom rade oslabením *korpusu* tým, že sa v ňom umlčí revolúta (prijme sa jeho *návrat*, pokiaľ v ňom nebude nijaká *revolta*, ktorá by vzbudzovala v prvom rade vzburu, pobúrenie, povstanie, revolučné nadšenie). Prijme sa návrat Marxa alebo návrat k Marxovi pod podmienkou, že sa prejde mlčaním to, čo v ňom núti nielen dešifrovať, ale z dešifrovania (výkladu) konať alebo púšťať sa do transformácie, ktorá „mení svet“. V mene starého pojmu čítania sa takáto neutralizácia pokúša zakliať nebezpečenstvo: teraz, keď je Marx mŕtvy, a predovšetkým, keď sa marxizmus zdá byť v úplnom rozklade, ako vravia niektorí, sa konečne môžeme zaoberať Marxom bez toho, aby sme boli vyrušovaní – marxistami a prečo nie, aj Marxom samotným, t. j. príznakom, ktorý ešte stále hovorí. Treba sa ním zaoberať jasne, objektívne, bez zaujímajúcich stanovísk: podľa akademických pravidiel, na univerzitách, v knižniciach, na seminároch a konferenciách! Treba to robiť systematicky, rešpektujúc normy hermeneutickej, filologickej, filozofickej exegézy. Keď trochu napneme uši, počujeme mrmlanie: vidíte, Marx bol napriek všetkému filozofom ako hocikto iný, a tiež, teraz to už možno povedať, keď toľkí marxisti zmĺkli, *veľkým filozofom*, hodným figurovať v témach doktorských prác, z ktorých bol tak dlho vylučovaný. Už nepatrí komunistom, marxistom, stranám, musí figurovať v našom veľkom kánone západnej politickej filozofie. Vráťme sa k Marxovi, čítajme ho konečne ako veľkého filozofa. Počúvame toto a počúvame toho ešte viac“ (Derrida 2011, 34-35)

A čo hovorí vo svojom zabudnutí na Marxa prof. Novosád? Konštatuje, že v poslednej tretine 20. storočia, zvlášť po rozpade východoeurópskeho bloku, je prvýkrát možné čítať Marxa (a Engelsa) analogickým spôsobom, ako sa číta vo filozofických seminároch Aristoteles, Descartes, Kant alebo Nietzsche. „Marx“, píše F. Novosád, „je tak začleňovaný do štandardného súboru akademických autorít. Interpretácia jeho textov stráca politickú relevanciu, stáva sa štandardným intelektuálnym výkonom“ (Novosád 2018, 179).

Novosád vo svojom zabudnutí na Marxa tvrdí, že ani jedna z revolúcií, ktoré sa odohrali v 20. storočí, i keď sa zaprisahávali Marxom, nezodpovedala Marxovým anticipáciám. V zmysle tohto názoru, ktorý by Marx charakterizoval ako doktrinárstvo, F. Novosád uvádza, že zostáva v každom prípade otázkou, prečo práve Marx sa stal hlavnou ideologickou ikonou systémov „reálneho socializmu“. Veď národy si v roku 1989 mali spočítať náklady a výnosy z tohto experimentu tak, že komunistické hnutia sa dostali do červených čísiel – náklady prevyšovali výnosy, straty prevyšovali zisky (Novosád 2018, 200, 14-15). Zmenu tohto negatívneho vývoja

mohla v zmysle Novosádovho uvažovania priniesť až reštaurovaná vláda kapitálu s jej „slobodným“ výkladom Marxa. Koniec systémov reálneho socializmu mal znamenať oslobodenie nielen pre ľudí ale aj pre Marxa, a tak jeho dielo už bolo možné traktovať mimo priamych politických súvislostí. Stalo sa možným dôsledne oddeliť politické a intelektuálne dimenzie jeho teórií, pozeráť sa na jeho dielo nezaujato (Novosád 2018, 200). Až dnes je podľa prof. Novosáda možné zreteľne oddeliť politické, ideologické a intelektuálne faktory v interpretáciách Marxovho diela.

Tendenciou neutralizovať Marxa, odpolitizovať ho a zbaviť revolučnej podstaty, je poznačené celé Novosádovo zabudnutie na Marxa. „Dnes nás však na Marxovi zaujíma skôr to“, píše F. Novosád, „ako svet vysvetľuje, a nie to, ako ho chcel premieňať“ (Novosád 2018, 200). Na otázku prečo, odpovedá takto: pretože marxizmus ako projekt zmeny sveta sa dostal do problémov, zostal marxizmus vysvetľujúci svet (s. 201). Vznikajú otázky, koho zaujíma skôr to, ako svet Marx vysvetľuje a prečo marxizmus ako projekt zmeny sveta sa dostal do problémov. Odpoveď na tieto otázky musí spočívať v existujúcom triednom antagonizme. Sú ideologickým dôsledkom triedneho boja. F. Novosád tvrdí, že od 70. rokov 19. storočia sa mali objavovať stále nové a nové verzie marxizmu, preto sa mu javí, že Marxovo dielo je dnes tak prekryté interpretáciami, že pokúsiť sa rekonštruovať „autentického“ Marxa je skoro nemožné. Tohto autentického Marxa pozná buržoázia. Treba analyzovať jej triedny boj. „Autentický“ Marx je ten, ktorý je pre ňu nebezpečný.

F. Novosád sa vo svojom zabudnutí na Marxa neopiera o žiadnu definovanú vedeckú metodológiu. Rozširuje diapazón buržoáznej marxologickej literatúry. Píše o radikálnom marxizme, umiernenom marxizme, politickom marxizme, ideologickom marxizme, teoretickom marxizme, tvorivom marxizme, ortodoxnom marxizme. F. Novosád však „osudy“ marxizmu nevidí na pozadí triedneho boja, zvlášť toho, ktorý proti nemu v ideologickej forme viedla a vedie buržoázia. Má tendenciu redukovat' triedny boj na konflikty v „dahrendorfovskom“ zmysle. Nie náhodou dáva buržoáziu väčšinou do úvodzoviek a radšej píše o elitách. Prečo by sme ju však dávali do úvodzoviek, keď prof. Novosád sám tvrdí, že ekonomické spoločenské formácie sú konštituované konfiguráciami protikladne pôsobiacich síl?

Pretože doteraz nemáme marxizmu adekvátnu vedeckú metodológiu pomocou ktorej by sme mohli analyzovať súčasnú spoločnosť založenú na vláde kapitálu – určujúcej sily kapitalistického systému, dnešnému svetu nemožno rovnako dobre porozumieť bez odkazov na Marxovo dielo. V našich podmienkach zvlášť, nemôžeme bez marxizmu vedecky analyzovať zmenu, ktorou prešli východoeurópske spoločnosti po roku 1989.

Vládnuca teória totalitarizmu, ktorá túto zmenu interpretuje ako prechod od „totality“ k „demokracii“, je skôr ideologickou konštrukciou než serióznou vedeckou metodológiou (Pullmann 2008, 703-717). Motívy s ktorými Marx pracoval a rozvíjal ich, nemajú relevanciu motívov, ktoré sa objavovali a objavujú v koncepciách a dielach iných autorov. Marxova analýza tovaru ako tej „najobyčajnejšej“ veci len zdanlivo zodpovedá analýze takých idealistických kategórií akými sú napr. „fenomén resentimentu“ (Nietzsche) alebo „fenomén vnímania“ (Husserl). Tendencia oddelovať Marxovu teóriu kapitalizmu ako teóriu ekonomického systému od chápania kapitalizmu ako historickej formácie, vedie k popieraniu spoločenského vývoja ako zmeny výrobných foriem, k teoretickej snahe „zvečňovať“ existujúce spoločensko-ekonomické pomery. F. Novosád v Derridovom zmysle neutralizuje politický imperatív marxizmu prekonať kapitalizmus. Nevyjadruje tým len osobný záver. Je objektívnou skutočnosťou, že vládnuca kapitalistická trieda má záujem na tom, aby sa na Marxa zabudlo alebo, aby sa jeho teória prekonania kapitalizmu neutralizovala. To však nemôže byť dôvodom preto, aby sme dali Marxovi zbohom. Minimálne potiaľ, pokiaľ bude existovať kapitalizmus, pokiaľ budú pretrvávajúť protirečenia a problémy, ktoré Marx riešil, na Marxa nemožno zabudnúť.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia úlohy vedeckého projektu VEGA MŠVVaŠ a SAV, č. 2/0152/20 „Tendencie vývoja súčasného kapitalizmu – protirečenia a konflikty“.

Literatúra

- DERRIDA, J. (2011): Strašidlá Marxa. Bratislava: Európa.
DINUŠOVÁ, D. (2019): Róza Luxemburgová – kritika revizionizmu, imperializmu, militarizmu. In: Studia Politica Slovaca, 8 (2), 76-121.
NOVOSÁD, F. (2018): Zabudnúť na Marxa. Bratislava: IRIS.
PULLMANN, M. (2008): Sociálné dejiny a totalitnohistorické vyprávění. In: Soudobé dejiny, 4 (3-4), 703-717.
RAKITOV, A. I. a kol. (1988): Filozofia: Bratislava: Pravda.

PhDr. Peter Dinuš, PhD.

Ústav politických vied SAV
Dúbravská cesta č. 9
Bratislava
Tel. č. 02/547 897 25
E-mail: polidinu@savba.sk